

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Daarom wilden we helpen ... Nederlanders en ontwikkelingshulp

van Dam, P.H.; van Dis, Wouter

Publication date

2017

Document Version

Final published version

Published in

Geschiedenis Magazine

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Dam, P. H., & van Dis, W. (2017). Daarom wilden we helpen ... Nederlanders en ontwikkelingshulp. *Geschiedenis Magazine*, (5), 26-30.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

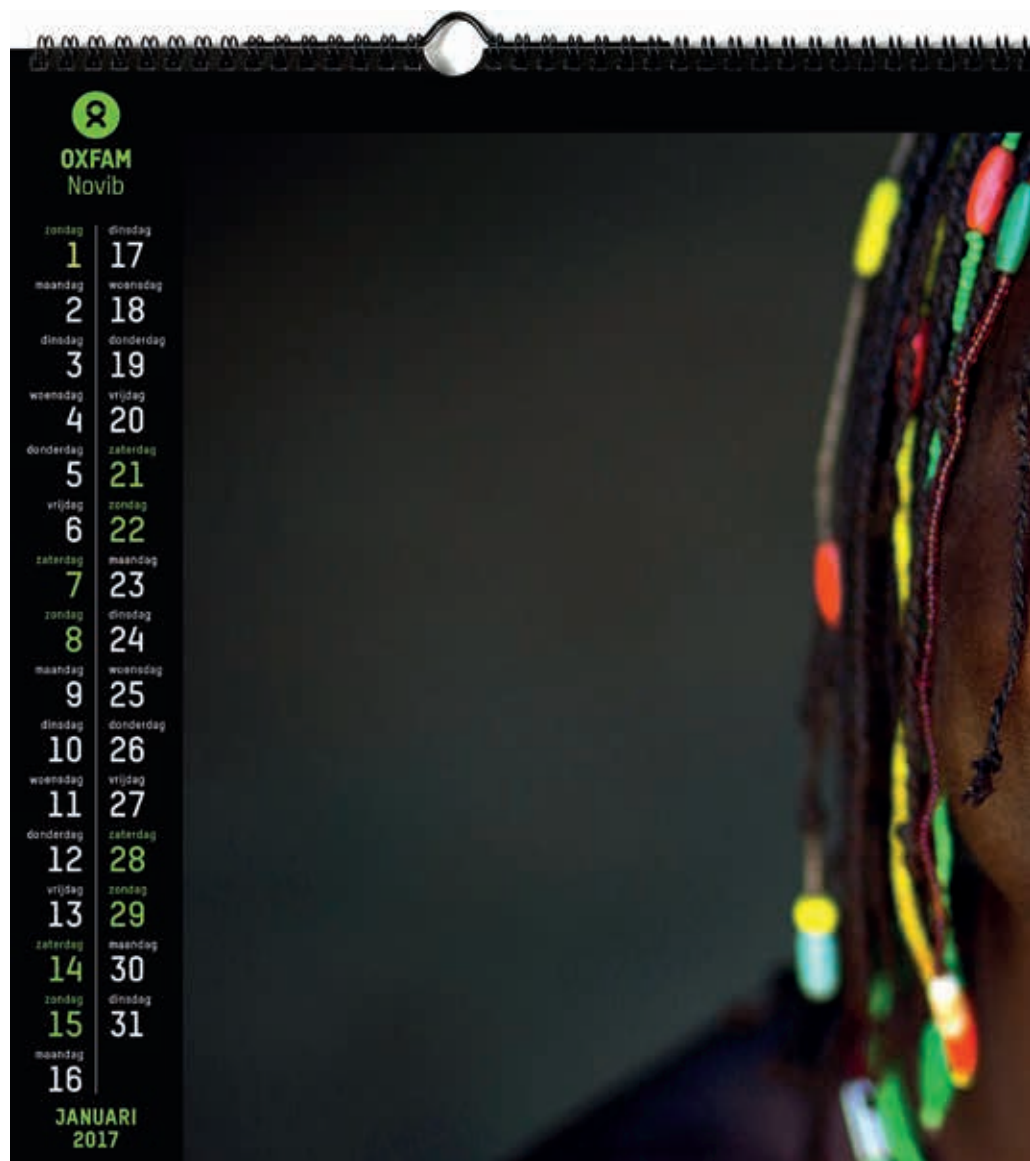
Dááárom wilden we helpen...

Nederlanders en ontwikkelingshulp

Nederlanders zitten in de ontwikkelingshulp omdat ze naïef het goede willen brengen of cynisch geld proberen te verdienen – we zijn koopman of dominee. Is dit een achterhaald cliché? **Peter van Dam** en **Wouter van Dis** vonden een deel van het antwoord in een enquête uit 1962.

‘Welke redenen spreken u persoonlijk het meest aan als motief voor

ontwikkelingshulp: Omdat veel mensen in arme landen nauwelijks voldoende hebben om te kunnen leven? Omdat het een morele plicht is? Omdat Nederland er zelf beter van wordt?’ Ruim tweeduizend mensen zetten in 1962 hun antwoorden op deze en andere vragen op papier. Waarom wilden ze al dan niet bijdragen aan ontwikkelingshulp? Bijna driekwart van de ondervraagden bleek bereid om zelf geld te doneren. Ongeveer 50% gaf naastenliefde en medemenselijkheid als redenen op. Verder vond bijna 40% ontwikkelingshulp een goede manier om vrede te bevorderen. 20% noemde internationale welvaart en het delen van de eigen grotere welstand als motief. Een deel van de ondervraagden vond ontwikkelingshulp bovendien belangrijk om de Sovjet-Unie voor te zijn: het was midden in de Koude Oorlog, en alles stond in het teken van de competitie met ‘de Russen’. Nederland moest derhalve hulp bieden omdat anders de Sovjet-Unie de Westerse machten in hun relaties met de Derde Wereld zou aftroeven. Een laatste motief was, dat het op den duur ook Nederland voordeel op zou leveren. Behalve solidariteit speelden dus ook de zorg om veiligheid en de internationale economie een rol. Het voorkómen van

een nieuwe wereldoorlog was kort na 1945 voor verschillende regeringen en voor de Verenigde Naties een belangrijk argument geweest om op eigen houtje en met gezamenlijke VN-programma's met ontwikkelingshulp te beginnen. Deze angst voor een internationale chaos was ook de motivatie voor het eerste Nederlandse burgercomité voor ontwikkelingssamenwerking: de Nationale Organisatie Voor Internationale Bijstand (Novib, later Oxfam Novib). Oprichter Han Hugenholtz, een predikant, schreef in 1953 in *Vrij Nederland* dat de strijd tegen mondiale honger moest worden aangepakt omdat anders 'de mensheid onder de dreigende schaduw van honger en de atombom moet leven'. Nadat hij contact had gelegd met de Haagse pater

De hongersnood door de onafhankelijkheidsstrijd in Biafra (1969-1970) leidde in Nederland tot allerlei hulpacties en demonstraties, zoals deze van scholieren op 20 november 1969 in Den Haag. Voor het eerst kwamen mensen met hongerbuiken op tv.

Bij een enquête in 1962 van de NOVIB zei driekwart van de ondervraagden geld voor ontwikkelingshulp te geven; de helft uit medemenselijkheid. Bijna 40% vond ontwikkelingshulp een goede manier om vrede te bevorderen

Januarimodel van de OXFAM-Novibkalender van 2017. De Novib bestond vorig jaar 60 jaar.

Simon Jelsma, die in zijn 'pleinpreken' op het Plein in Den Haag sprak over de nood in het mondiale Zuiden, riepen ze in 1956 samen met Jan Tinbergen – die onder andere het vak Economie van Ontwikkelingslanden aan de Hogeschool Rotterdam doceerde – de Novib in het leven. Novib-voorzitter prins Bernhard schreef in het eerste nummer van Novibs activistische maandblad *Onze Wereld* dat 'ons aller lot een gemeenschappelijk lot is, ons aller toekomst een ondeelbare toekomst'. Het blad redeneerde verder dat Nederlanders iets terug moesten doen nadat ze zelf Marshallhulp en internationale steun na de watersnoodramp hadden gekregen. De welvaart in eigen land zou alleen behouden blijven als het ook de wereld buiten Nederland voor de wind ging. De geciteerde enquête uit 1962 werd in opdracht van Novib gehouden.

Nieuwe spelers verschijnen

Geleidelijk aan verschenen er nieuwe spelers op het toneel. In 1965 werd de KVP'er Theo Bot de eerste minister voor hulp aan ontwikkelingslanden en ging de overheid sturen, meedenken en finan-

cieren. Hulp leek Den Haag om te beginnen een ideaal middel om de banden met de voormalige koloniën in stand te houden. Voormalige koloniale deskundigen konden op dit terrein aan het werk. Daarnaast bestonden nog de aloude katholieke missie en de protestantse zending. Opgericht om het geloof te verspreiden boden ze ook al jaren allerlei vorm van hulp. In de jaren '60 vonden ze zichzelf opnieuw uit als professionele ontwikkelingsorganisaties: de protestantse Interkerkelijke Coördinatie Commissie Ontwikkelingssamenwerking (Icco) en de katholieke Centrale voor Bemiddeling bij Medefinanciering van Ontwikkelingsprogramma's (Cebemo, later Cordaid). Zij kregen geld uit Den Haag, hoewel de overheid aanvankelijk huiverig was om confessionele organisaties te financieren. Icco en Cebemo kregen echter vanwege hun jarenlange expertise en hun maatschappelijke draagvlak al gauw een voet tussen de deur en werden net als Novib een zogeheten medefinancieringsorganisatie. Dit betekende dat de overheid hun projecten rechtstreeks financieel ging ondersteunen omdat zij, zo was de redenering, beter wisten wat er nodig was in het Zuiden dan de regering. Hun mensen zāten er immers. Ook andere organisaties kregen deze status.

Druk uitoefenen met rietsuiker

Tegelijk met het aantal nieuwe spelers nam in de jaren '60 de kritiek toe. Het leek wel, meenden vertegenwoordigers van voormalige kolonies, dat het hier om een gunst ging die rijke landen vrij waren om te verlenen, maar het was juist de eeuwenlange koloniale uitbuiting door diezelfde rijke landen die de onderontwikkeling had veroorzaakt. Ontwikkelingshulp was daarom hun morele plicht. Het moest eigenlijk ontwikkelingssamenwerking zijn. Veel activisten hier voelden zich schuldig over wat het Zuiden was aangedaan en stemden met deze kritiek in. Ze richtten hun pijlen op overheidsprogramma's die onder een nieuwe vlag koloniale verhoudingen in stand leken te houden: zuidelijke landen kregen denkbeelden en producten opgedrongen waar

Een meisje dat leed aan de ondervoedingsziekte kwashiorkor. Ze zat tijdens de Biafra-crisis in een vluchtelingenkamp in Nigeria.

ze eigenlijk geen behoefte aan hadden. De kritiek klonk des te luider doordat sinds het midden van de jaren '60 ook het Nederlandse bedrijfsleven een rol in het veld ambieerde. De overheid maakte het voor ondernemingen als Shell en Philips financieel en juridisch makkelijker om investeringen te doen in ontwikkelingslanden. Toen in 1968 de onderhandelingen over gunstiger handelsvoorwaarden voor ontwikkelingslanden mislukten, tijdens de tweede wereldhandelsconferentie in New Delhi, vroeg journalist Dick Scherpenzeel zich af of Nederland niet een voorbeeld kon zijn. Hij schreef in nieuwsbrieven van Novib en tijdschriften als *De Groene Amsterdammer* dat verbeteringen voor het Zuiden alleen mogelijk waren als de rijke landen aan hervormingen meewerkten. Omdat Nederlanders zichzelf graag als vooruitstrevende natie beschouwden, moesten zij vooroplopen, vond hij: 'Daaraan zal onze progressiviteit pas werkelijk kunnen worden afgemeten.' PPR-voorman Bas de Gaay Fortman had het in 1972 in dit verband over Nederland 'gidsland'.

New Delhi was slechts een van de bewijzen dat overheden van de rijke landen weinig animo voor structurele hervormingen toonden. Burgers namen daarom het heft in eigen handen. Zo riep de X-min-Y-beweging op om zelf het deel van het eigen inkomen voor ontwikkelingssamenwerking te storten dat de Nederlandse overheid eigenlijk ter beschikking zou moeten stellen. Ook in 1968 lanceerde een brede coalitie van vooral jongerenorganisaties de Rietsuikeractie. De actievoerders vroegen in plaatselijke winkels om rietsuiker, verkochten deze suiker zelf in kerken en op andere plaatsen aan

Vanuit plaatselijke rietsuikergroepen ontstonden Wereldwinkels. De eerste in Nederland – in 1972 waren er hier al meer dan 120 – en al snel ook in het buitenland. In Wereldwinkels kon het publiek van alles kopen, maar ze waren vooral bedoeld om voorlichting te geven over de mondiale verhoudingen en om de acties van verschillende groepen een platform te bieden. Omdat grootschalige hervormingen uitbleven, werkten Wereldwinkeliers samen met verschillende actiegroepen en landencomités om landen als Chili, Angola en later Nicaragua te steunen. Producten uit

Eind jaren '60 startte de Rietsuikeractie, en daarna kwam Gast aan Tafel waarbij gezinnen zelf thuis spaarden. Met ludieke manifestaties en serieuze stencils probeerden de rietsuikeractivisten als eersten het grote publiek te winnen voor eerlijke wereldhandel. Op de foto: initiatiefnemer Paul van Tongeren biedt samen met Sinterklaas op 3 december 1968 een rietsuikerhart aan aan minister van Economische Zaken Leo de Block. Foto Nationaal Archief.

Tot verbazing van tijdgenoten kregen de actievoerders in 1973 zelfs Albert Heijn op de knieën met hun boycot van Angola-koffie

particulieren en organiseerden protestacties en voorlichtingsbijeenkomsten. Ze hoopten zo de druk op de Nederlandse en Europese politiek op te voeren zodat die ernst zouden maken met mondiale hervormingen.

dergelijke linkse staten waren populair onder de linkse aanhang van de Wereldwinkels, terwijl koffie en handwerk zoals beeldjes, bestek en textiel van coöperaties in Zuid-Amerika en hulpprojecten elders in trek waren bij meer gematigde

sympathisanten.

In de jaren zeventig waren boycotacties minstens zo belangrijk als de verkoop van producten. Wereldwinkeliers werkten in 1972 en 1973 bijvoorbeeld nauw samen met het Angolacomité bij een opzienbarende poging om koffie uit deze Portugese kolonie uit de schappen van de supermarkten te weren. Tot verbazing van tijdgenoten wisten de actievoerders in 1973 zelfs Albert Heijn op de knieën te dwingen. Het gruwelijke posterbeeld van de boycotcampagne van Outspansinaasappels tegen de Apartheid in Zuid-Afrika – een zwart hoofd op een citroenpers – staat velen eveneens nog altijd in het geheugen gegrift.

De ontwikkelingshulp professionaliseerde in de tweede helft van de 20ste eeuw, maar christelijke naastenliefde, hier op een wat zoete 19de-eeuwse prent weergegeven, bleef een inspiratiebron. Wellcome Library.

organisaties steun, terwijl Novib en de andere clubs zich scherper moesten gaan profileren. De kritiek op ontwikkelings-samenwerking leidde echter niet tot een afname van de bereidheid om mensen ver weg te hulp te schieten. Solidariteit werd een minder belangrijk argument in de politiek en parlementariërs zetten de afgelopen jaren het Nederlandse economische belang en internationale veiligheid voorop. Het krimpemde ontwikkelingsbudget sinds het aantreden van het eerste kabinet-Rutte in 2010 wijkt opvallend af van het belang dat het publiek aan ontwikkelingssamenwerking is blijven hechten. Medegevoel met mensen in nood en de zorg om het milieu geven nog steeds voor veel mensen de doorslag om te willen helpen. Grote inzamelingsacties als het door Bob Geldof in 1985 georganiseerde Live Aid voor de hongersnood in Ethiopië konden op veel waardering rekenen. In het kader van nationale inzamelingsacties bleven Nederlanders gul geven, om slachtoffers van aardbevingen, tsunami's en hongersnoden te helpen. Na de aardbeving in Haïti in 2010 gaven Nederlanders meer dan honderd miljoen euro voor noodhulp. Een mengelmoes van motieven – medemenselijkheid, veiligheid, economisch belang, zorg om het milieu, schuldgevoelens en prestige-zucht – voedde zo het maatschappelijk engagement dat Nederland nog altijd een belangrijke speler op het gebied van ontwikkelingssamenwerking maakt.

Peter van Dam is historicus en universitair docent aan de Universiteit van Amsterdam; **Wouter van Dis** is historicus en beleidsmedewerker bij Oxfam-Novib.

VERDER LEZEN

- ▶ **Hans Beerends**, *Tegen de draad in: een beknopte geschiedenis van de (derde) wereldbeweging*, LM Publishers, 2013
- ▶ **Peter van Dam en Wouter van Dis**, 'Beyond the merchant and the clergyman: assessing moral claims about development cooperation', *Third World Quarterly* 35 (2014) 9.

Zakelijker benadering

Er waren ook Wereldwinkelgroepen die meer gingen zien in veranderingen dichterbij huis. De emancipatie van vrouwen, migranten en de strijd tegen fascistische regimes en bewegingen leek een noodzakelijke eerste stap. De zorg om het milieu maakte hier in de jaren '70 steeds meer deel van uit. De algemene aandacht voor milieuverontreiniging en 'grenzen van de groei' sloot nauw aan bij de twijfel of ontwikkelingssamenwerking op de goede weg was. Moest het mondiale Zuiden wel moderniseren? Moest het hetzelfde desastreuze traject afleggen als het Noorden had gevolgd? Voor wie was het eigenlijk gunstig als het deel ging uitmaken van de wereldmarkt?

Midden jaren '80 ontstond internationaal een nieuwe consensus: ontwikkelingssamenwerking moest duurzaam zijn. De leefomstandigheden van toekomstige generaties mochten niet geschaad worden. Voor de Nederlandse regering en de grote organisaties betekende dit dat zij hun aandacht verschoven van economi-

sche ontwikkeling naar de zorg voor de allerarmsten en het bevorderen van de zelfredzaamheid van ontwikkelingslanden.

Er kwamen in de jaren '80 nog andere vragen op die de kern van de hulp raakten. Waarom had al dat geld zo weinig opgeleverd? Werd het wel goed besteed? De grote medefinancieringsorganisaties Novib, Icco, Cebemo en Hivos (Humanistisch Instituut voor Ontwikkelings-samenwerking) publiceerden in 1991 een kritische studie over de impact van hun eigen werk. Deze meer zakelijke benadering vond weerklank. Veel radicale Wereldwinkelgroepen, teleurgesteld over de gang van zaken in Cuba en Nicaragua, kozen voor een meer professionele en commerciële aanpak om zo met kleine stapjes een betere wereld dichterbij te brengen.

Ook de overheid verzakelijkte. Het model voor overheidsfinanciering ging steeds meer uit van onderlinge concurrentie om subsidie voor concrete projecten. Nu kregen ook kleine, gespecialiseerde